

Федоровна. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.

5. Спирова Л.Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжёлыми нарушениями речи / Спирова Людмила Федоровна. – М.: Просвещение, 1980. – 305 с.

This article devoted the question of improvement research correction education of the mentally retarded children.

**Keywords:** special school, coherent broadcasting, methodology, mentally handicapped children.

*Отримано 16.9. 2013*

УДК 376.015.31-056.313:24.065.4

*А.С. Лук'янова*

### ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ

У статті розглядаються погляди різних авторів на проблему духовного виховання розумово відсталих школярів, теоретичні засади цього процесу, проблеми співпраці школи та християнської церкви.

**Ключові слова:** духовність, духовне виховання, християнська етика, розумово відсталі учні.

В статье рассматриваются взгляды различных авторов на проблему духовного воспитания умственно отсталых школьников, теоретические основы этого процесса, проблемы сотрудничества школы и христианской церкви.

**Ключевые слова:** духовность, духовное воспитание, христианская этика, умственно отсталые школьники.

Проблема духовно-релігійного виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в сучасних умовах вона набуває особливого значення. Адже духовні ідеали завжди вважалися вищими цінностями. Тому на даному етапі розвитку нашого суспільства однією з найважливіших засад теоретичної концепції та практичної діяльності навчальних закладів є орієнтація на допомогу підростаючому

покоління в адаптації до нових умов соціалізації, знайомство дітей та молоді зі світовими, європейськими та національними культурними пріоритетами, сприяння освоєнню етичних основ християнських цінностей, розвитку й вихованню високоморальних громадян України.

Динаміка демократичних змін, складність соціально-економічних процесів і протиріч загострюють проблему у зверненні до духовних підвалин існування людства. Це спонукає до відродження традиційних та пошуку нових шляхів духовного виховання.

Категорія духовності частіше вживається як релігійне поняття, широко використовується і у філософії. При цьому в релігії й філософії немає однозначного визначення. Незважаючи на це, у філософській літературі можна виявити деяке загальне розуміння духовності, яке у своїй основі не суперечить її розумінню й у релігії, насамперед, у біблійних релігіях (християнство, іслам, іудаїзм).

У філософії, психології та педагогіці склалися різні розуміння духовності: як релігійності, розвитку інтелігентності й добропорядності. Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. До показників духовного зростання людини відносять: усвідомлення значущого вибору; зростання внутрішньої чесності; заміну критеріїв обов'язку, совісті на критерії естетичної та творчої спрямованості, коли людина починає свідомо творити своє життя; зростання почуття гармонії світу, уникнення емоційного ставлення до добра і зла, оскільки це проблема свідомого вибору людиною власного життєвого шляху, відповідно до її розуміння світової гармонії.

Основи духовного виховання були предметом осмислення філософів М. Бердяєва, М. Лосського, П. Юркевича. Духовні основи життя суспільства досліджували С. Франк, А. Уледов, природу духовності – А. Алексеєнко, Л. Буєва, Г. Горак, вплив християнства на мораль і духовне життя особистості – А. Гусейнов, С. Кримський. Соціальні проблеми духовності висвітлені у працях А. Коршунова, В. Монтатова, Р. Охримчук.

Тема духовного виховання підростаючого покоління стала центральною у працях Г. Ващенко, С. Русової, Г. Сковороди, К. Ушинського. Основна увага сучасних досліджень зосередилась на вивченні духовних цінностей як метода сучасного виховання духовних потреб (А. Богущ, О. Вишневський, О. Сухомлинська), впливу сім'ї на духовне становлення дитини (К. Журба, Л. Пovalій), взаємодії сучасної педагогіки та релігії (Р. Анісімова, М. Євтух), використанні християнської етики як ефективного засобу виховання (Т. Саннікова, В. Жуковський, В. Зеньковський, І. Кушак, М. Мельничук).

Формування духовного світу дітей та молоді, духовності як найголовнішої якості особистості – велике і складне завдання, що перебуває в центрі уваги педагогів, вихователів, учителів батьків, усього

світового співтовариства. Визначення духовності як провідної характеристики людини, пріоритетів, обґрунтування системи цінностей, які повинні стати основою життя дитини, виступають на передній план усього процесу її соціалізації.

Великого значення набуває соціалізація особистості. Вона може здійснюватися позитивно для кожного лише в умовах визначення духовності як провідної характеристики людини, її духовних пріоритетів життєдіяльності та життєтворчості, опори на вічні цінності власного роду, отчого краю, рідного народу. Адже безсмертя народу – в наступності поколінь, а мудрість поколінь зберігається у книжках. Однією з них є Біблія, з якою Довгий час діти, учнівська молодь, не знайомилися і тільки з 80-х років у шкальному курсі такий початок здійснено. Її слово – вічне, бо пережило багато віків, її слово формує християнські цінності – загальнолюдські моральні чесноти, передає християнські заповіді з покоління в покоління.

Одним з напрямків державної політики будь-якої країни є створення такого устрою, який забезпечував би для всіх рівні можливості, гарантував би всім членам суспільства повагу до особистості незалежно від віку, стану здоров'я, майнового стану, релігійних сповідань. Отже освіта стає інструментом вирішення однієї з основних проблем у суспільній та державній політиці щодо людей з розумовою неповноцінністю – їх соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції у суспільство. Соціально-економічна ситуація, що склалася на сучасному етапі розвитку України, кризові явища у сфері економіки і фінансів зумовлюють необхідність посилення соціального захисту підлітків з особливими потребами, визначення пріоритетних напрямів у цій важливій роботі, одним із яких є рання соціальна реабілітація підлітків даної категорії.

Таким чином, діти, перш за все вихованці допоміжної школи, потребують середовища, яке стимулювало б їх психосоціальний розвиток і створювало б сприятливі умови для становлення їхньої особистості.

Джерелом формування особистості є її діяльність і спілкування. Соціальна адаптація у суспільстві неможлива без оволодіння людиною загальноприйнятими комунікативними навичками. Не вміючи спілкуватися з оточенням й однолітками, не маючи постійного зразка для спілкування різних людей між собою, розумово відсталі діти не можуть повноцінно розгортати сюжетну гру, відчують труднощі при вирішенні спеціально створених ситуацій. Обмеження в соціальному досвіді зумовлюють необхідність проведення спеціальної роботи з формування мовленнєвих і немовленнєвих засобів спілкування. Розширити соціальний досвід покликані надбання культури рідного народу.

Для української культури джерелом в усі віки служило християнство

і, насамперед, православне. На основі прилучення дітей до універсальних цінностей формуються складові духовного світу, моральність особистості, що є основним життєвим орієнтиром і здатна структурувати реальність за критеріями значимості.

Духовні почуття і досвід моральної поведінки формуються на основі знань про морально-духовні цінності. Духовне багатство особистості характеризується не тільки її знаннями, вміннями й навичками. Важливими ознаками духовності особистості є також її погляди, переконання, світосприймання й світогляд, її спрямованість, вольові якості, духовні потреби, інтереси. Властивості формуються у процесі виховання морально-духовної свідомості. Завдання полягає не тільки в тому, щоб людина оволоділа достовірними знаннями про добро і зло, про моральні цінності. Завдання полягає в тому, щоб знання стали її переконаннями, щоб вона внутрішньо засуджувала зло в усіх його проявах і прагнула творити добро людям [2, с. 103-105].

Духовність характеризується добрим відношенням людини до оточуючих його людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, поділити радість й горе. Об'єктивна користь духовної діяльності людини діалектично пов'язується з її суб'єктивною безкорисливістю, де нагородою є задоволення, під час пізнання навколишнього світу; карою цьому є почуття.

Структурними компонентами духовності ми вважаємо:

- індивідуальну вираженість людини;
- духовні потреби людини;
- пізнавальні потреби людини;
- соціальні потреби людини;
- потреба самоактуалізації людини;
- потреба діяльності людини.

У педагогіці є традиційним розглядати три рівні сформованості духовності учнів: високий, середній, низький.

Високий - сформований моральний ідеал: доброта, порядність, чесність, правдивість, справедливість, працелюбність, вміння давати морально-етичну оцінку оточуючим явищам і вчинкам, активність, любов до Батьківщини, наявність мети життя, творчі здібності, рівень розумового розвитку, патріотизм, творчі здібності учнів

Середній - сформований моральний ідеал добра, порядність, чесність, правдивість, працелюбність, активність, рівень розумового розвитку.

Низький - не має сформованого морального ідеалу, злість, зрада, підступність, егоїзм, жорстокість, низький розумовий розвиток, не має пізнавального інтересу, патріотичних почуттів, чуйності, мети життя.

Покладаючись на праці В.Синьова, М. Євтух, Т. Тхоржевської, В. Оржеховської, О.Євтушенко можна виділити такі критерії духовності розумово відсталих школярів, як морально-етична культура учня,

ставлення його до громадської діяльності, пізнавальний інтерес, розуміння ним сенсу буття. Кожен з цих критеріїв духовності має відповідні показники, які свідчать про рівень сформованості в людини того чи іншого критерію духовності [1;5].

Так морально-етична культура учня вимірюється в першу чергу наявністю в нього морального ідеалу, вмінням давати моральну й естетичну оцінку явищам, вчинкам тощо, а також вмінням роботи самооцінку.

Ставлення учня до громадської діяльності вимірюється рівнем усвідомлення ним місця окремої людини в суспільстві, а також ставленням учня до громадських доручень, наявністю в учня внутрішньої свободи, його ставлення до батьків, однолітків та інших людей, наявністю в нього патріотичних почуттів, почуття власної гідності.

Пізнавальний інтерес вимірюється наявністю в учня інтересу до навчання рівнем загальної допитливості, загальним рівнем розумового розвитку, а відповідно до цього й рівнем усвідомлення школярем потреби у навчанні.

Одним з найважливіших і одночасно найскладнішим критеріїв духовності є розуміння людиною сенсу буття в цілому, а відповідно до цього й визначення людиною сенсу свого особистого існування. Показниками цього критерію духовності є наявність в учня суспільних якостей, прагнення знайти найвищий сенс свого існування, мету життя реалізація чи принаймні спроби реалізації учнем своїх творчих здібностей й різноманітних інших можливостей тощо.

Зазначені вище критерії та показники духовності є далеко не єдиними аспектами оцінки рівня духовності окремої особистості, але вони є одними з основних аспектів за якими вчитель в практиці роботи зможе оцінити рівень духовності учнів.

На формування духовності підрастаючого покоління впливає чимало різноманітних умов. Одні вчені розглядають ці умови як фактори, що впливають на розвиток особистості, а інші як обставини. І та і інша точки зору мають своє наукове обґрунтування, саме тому ми зупиняємося на такому визначенні, яке охоплює обидві точки зору, адже та чи інша умова за якої формується духовний світ особистості є одночасно і фактором, який впливає на це формування.

Ми виділяємо такі основні умови формування духовності особистості:

- обов'язкове врахування вікових особистостей учнів;
- врахування особистостей суспільної природи людини, відповідно вихованню особистості в колективі і через колектив та врахування особливостей колективної пізнавальної діяльності;
- активне використання міжпредметних зв'язків для підвищення ефективності навчального процесу та для різнобічності, багатогранності

розвитку особистості;

– обов'язкове використання принципу активності учнів.

Величезна роль у формуванні усіх цих показників і критеріїв духовності належить етиці, адже саме на уроках етики вчитель має найбільше можливостей вплинути на емоційно-оцінну сферу дитини й до того ж зробити це непомітно чи майже непомітно для неї, що має чималу вагу, адже кожен вчитель знає, що дуже важливо у вихованні дитини уникати надмірності уваги, уникати моралізаторства й відкритої та частої критики у бік тих чи інших якостей дитини.

На уроці етики вчитель має змогу впливаючи в першу чергу на емоційну сферу дитини, коригувати її систему цінностей, розширювати її кругозір, формувати її духовну сферу. Вдало підібрані твори для прочитання та відповідні методи й прийоми роботи над ними здатні успішно впливати на формування з кожного названих вище критеріїв духовності людини.

У процесі роботи на уроках етики ставляться завдання, пов'язані з духовним вихованням учнів, - розуміння учнем мети і сенсу буття, красу людської душі, природи, творів мистецтва, моральних ідеалів людини.

Але етика як предмет сама по собі не зможе виконати всі завдання духовного виховання. Лише загальна робота всіх предметів може привести до результату інтеграція одного предмета у інший – це шлях справжнього духовного виховання. "Реалізація ідей інтеграції і гуманітаризації передбачає докорінну перебудову не лише педагогічного мислення, а й усієї системи освіти - вихід учителя за межі власного предмета. Настав час осмислювати матеріал з позицій філософії, здійснювати міжпредметні зв'язки, усвідомивши місце своєї дисципліни в загальній системі культури" [4;3].

Трактування віри в Бога як передумови становлення духовності людини очолює гострі практичні проблеми стосунків школи і Церкви. В їх основі лежить державна політика в тій ділянці, що ґрунтується на Конституції України, на врахуванні типу традицій, особливостей духовного складу нашого народу, реальних потреб тощо.

Рівень співпраці школи і Церкви визначається станом духовного життя і релігійної культури того чи іншого суспільства, а в нашій державі – ще й особливостями регіонів чи громад. Ця співпраця передбачає релігійне виховання, що здійснюється як безпосередньо самою Церквою (через її пряму діяльність), так і через її вплив на сім'ю, і навіть шляхом навчання релігії в школі, зокрема, на вимогу батьків. У нас питання співпраці школи і Церкви тепер в стані інтенсивних змін і в різних місцевостях вирішується під впливом громадськості по-різному. Існує кілька практичних проблем викладання релігії у школі, які часто слугують контраргументами з боку його опонентів.

По-перше, це стосується обов'язковості вивчення релігії. Жодна поважна релігія, а тим більше християнство, не нав'язує себе силою.

Дитина має право за порадою батьків вивчати або не вивчати релігію. Ніхто не має права змушувати дитину вірити і вчитися релігії, але водночас ніхто не може заборонити їй пізнавати засади релігії. В цьому одна з підстав відокремлення Церкви від школи. Конституційною нормою є право на свободу совісті.

По-друге, це проблема конфесійності. Очевидно, що тут найперше слід вирізнити ті релігії, які спонукають людину бути кращою, і категорично відкинути ті псевдорелігії, які ведуть її до зла, зокрема, прихований сатанізм. Вибір конфесії – це справа батьків і самої дитини.

По-третє, виникає запитання про те, хто може викладати релігійні предмети (наприклад, "Християнську етику" тощо). Відповідь не здається простою. Якщо духовність – це те, що неможливо збагнути розумом, але можна відчутти і пережити, то вибір "сіяча" духовності – проблема дійсно непроста. Вчителі, які наважуються викладати такий предмет у школі, мусять мати три якості: бути дійсно віруючими, володіти належним рівнем ерудованості, бо їхні зусилля не дадуть наслідків, і мати певну схильність до духовної діяльності, тобто мати в душі "іскру Божу".

Християнство зіграло значну роль у становленні та розвитку етичних цінностей української педагогічної культури. Під його егідою і безпосереднім впливом діяли "школи книжного вчення", монастирські і школи грамоти часів Київської Русі, а пізніше-парафіяльні, Дьяковського, братські, козацькі, запорозькі школи та українські школи наступних епох, аж до часів більшовизму.

Релігійне виховання, будучи частиною духовного виховання, має велике корекційне значення, що дуже важливо для розумово відсталих школярів. У розумово відсталих дітей знання про те, як треба чинити в тому чи іншому випадку, дуже обмежені. Тому найпершим завданням тут є повідомлення їм якомога більшої кількості вірних відомостей про моральних вимогах, пропонованих суспільством кожній людині. Однак просте накопичення таких знань ще не гарантує сталого моральної поведінки. Необхідно ще, щоб ці знання придбали стимулюючу і регулюючу функції, умовою цього є перетворення знанні в моральні переконання. Зараз доведено можливість створення таких переконань у розумово відсталих школярів.

Звеличуючи "страждущих", проповідуючи доброту і милосердя, сімейне згоду, подружню вірність, турботу батьків про дітей, шанобливе ставлення до людей похилого віку, прослушаніє, вірність синівським та дочірнім обов'язків, християнська мораль відчутно регулює сімейні відносини, що благотворно впливає на виховання дітей.

Вагомий вплив на свідомість і регуляцію поведінки, як дорослих, так і дітей надають релігійні проповіді про життя святих, обіцянку заохочення раєм за добро і покарання пеклом за гріхи і зло. Сильне враження з дитинства й велике виховне значення надає "Ілюстративна

Біблія для дітей", яка повинна бути в кожній християнській родині. Неординарність релігійних свят і обрядів сильно впливають на психіку і емоції людини, будять світлі думки і почуття, особливо в дитячому віці.

Таким чином, християнська етика несе і втілює собою те саме благородне, що повинно бути в душі, серці, думках і вчинках кожної порядної людини. Присутність у свідомості кожної людини ідеалу прекрасного, безсмертного піднімає духовну структуру на більш високу ступінь її розвитку, пронизану почуттями добра і справедливості, совісті і честі, гуманності і демократизму, співчуття, духовному піднесенню в цілому, що відіграє величезну роль у формуванні особистості.

Основною метою виховання і навчання розумово відсталих дітей є найбільш повна їх адаптація в сучасному суспільстві. Формуючи особистість розумово відсталих школярів на засадах християнської моралі, релігійне виховання дозволяє наблизитися до цієї провідної мети. Виховуючи духовність, доброту, людяність, милосердя, чесність, працьовитість навіть з розумово відсталої дитини можна виховати духовно багату особистість, усвідомити свою відповідальність перед Україною і рідним народом.

#### Список використаних джерел

1. Євтух М.Б., Тхоржевська Т.Д. Проблеми виховання молоді у світлі християнського вчення / М.Б. Євтух, Т.Д. Тхоржевська // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 58-61.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. : у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 121 с.
3. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. / В.А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1971. – 136 с.
4. Гноасимчук А. А., Тимошенко З. І. Історія української філософії / А. А Гноасимчук., З. І. Тимошенко. – К.: Оіюм, 2000. – 421 с.
5. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини. Підручник. / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О.П. Хохліна – К.: Знання, 2008. – 476 с.

The article discusses the views of various authors on the issue of spiritual education of mentally retarded schoolchildren theoretical foundations of this process, of the problem of cooperation of the school and the Christian church.

**Keywords:** spirituality, spiritual education, Christian ethics, mentally defective children.

*Отримано 19.9.2013*